

УДК [340.5:340.13](44)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.6>

ДОСВІД ЗДІЙСНЕННЯ ДЕЛЕГОВАНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ФРАНЦІЇ

Лисенко А.В.,

аспірант, кафедра міжнародного приватного права

та порівняльного правознавства

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-8433-3798>

Лисенко А.В. Досвід здійснення делегованого законодавства у Франції.

У статті здійснюється аналіз історії виникнення та практики становлення, розвитку й функціонування делегованого законодавства у Франції. Поетапно та хронологічно проаналізована практика здійснення делегованого законодавства у Франції починаючи ще з часів XIX століття. Досліджено інституту делегованого законодавства як форми участі уряду в законодавчому процесі у Франції. Досліджуються питання, пов'язані з порядком та умовами делегування законодавчих повноважень у Франції. На основі вивчення текстів конституції Франції розглядається правове закріплення порядку та умов передачі парламентом частини своїх повноважень. Аналізуються способи делегування законодавчих повноважень, порядок затвердження делегованих актів та їх опублікування. Розкрито зміст прямого та непрямого способу делегування законодавчих повноважень глави держави та органів виконавчої влади Франції. Виділено основні стадії делегування законодавчих повноважень у Франції. Проаналізовано практику V Республіки Франції де були такі ситуації, коли Президент, що є активним суб'єктом делегованого законодавства відмовлявся підписувати ордонанси, подані йому прем'єр-міністром. Встановлено, що у французькій юридичній літературі ордонанси розглядаються як регламентарні акти, або як акти, що мають змішану природу, тобто регламентарні з органічної точки зору та законодавчі з матеріальної точки зору. Досліджено і проаналізовано практику здійснення делегування державних повноважень у Франції на регіональному і місцевому рівнях, а також виділено його позитивний результат. Наведено основні ознаки, що притаманні делегованому законодавству Франції. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що впровадження делегованого законодавства у Франції зумовлене необхідністю швидкої й ефективної компетентної регуляції її чинного законодавства та його конкретизації. У свою чергу делеговане законодавство дало можливість парламенту Франції і взагалі її законодавчій владі сконцентрувати свою увагу на більш важливих питаннях не тільки в політичній сфері, а і в правовій і економічній.

Ключові слова: делеговане законодавство, парламент, уряд, президент, повноваження, нормативні акти, інститут делегованого законодавства.

Lysenko A. Experience implementation delegated legislation in France.

The article analyzes the history of the emergence and practice of formation, development and functioning of delegated legislation in France. The practice of implementing delegated legislation in France since the 19th century is analyzed step by step and chronologically. The institution of delegated legislation as a form of government participation in the legislative process in France is studied. Issues related to the procedure and conditions for the delegation of legislative powers in France are being studied. Based on the study of the texts of the French constitution, the legal consolidation of the procedure and conditions for the transfer of part of its powers by the parliament is considered. The methods of delegating legislative powers, the procedure for approving delegated acts and their publication are analyzed. The content of the direct and indirect way of delegating legislative powers is disclosed. The main stages of the delegation of legislative powers in France are highlighted. The practice of the V Republic of France was analyzed, where there were such situations when the President, who is an active subject of delegated legislation, refused to sign ordinances submitted to him by the Prime Minister. It has been established that in French legal literature, ordinances are considered as regulatory acts, or as acts of a mixed nature, that is, regulatory from an organic point of view and legislative from a material point of view. The practice of delegation of state powers in France at the regional and local

levels was studied and analyzed, and its positive results were highlighted. The main features inherent in the delegated legislation of France are given. It is concluded that the implementation of delegated legislation in France is conditioned by the need for quick and effective competent regulation of its current legislation and its specification. In turn, delegated legislation gave the opportunity to the Parliament of France and its legislative power in general to concentrate its attention on more important issues not only in the political sphere, but also in the legal and economic sphere.

Key words: delegated legislation, parliament, government, president, powers, normative acts, institute of delegated legislation.

Постановка проблеми. У більшості сучасних держав законодавча влада зосереджується в руках представницьких органів державної влади, наділених повноваженнями ухвалювати обов'язкові для усіх закони і контролювати їх виконання, а виконавча влада, в руках президентів та/або урядів, покликаних організувати виконання законів і здійснювати управлінську діяльність. Проте в реальному житті функції органів виконавчої влади не вичерпуються одним лише виконанням законів і, як наслідок, у рамках правотворчості прийняттям підзаконних актів. Практика засвідчує, що у разі непередбачених обставин, коли потрібно термінове прийняття законів, може відбуватися процес перерозподілу законодавчих повноважень, а саме видання з дозволу парламенту нормативних актів органами виконавчої влади, що мають силу закону. Цей інститут отримав назву делеговане законодавство, а тому практика його застосування викликає значне зацікавлення серед вітчизняних та іноземних науковців й практиків у сфері державного управління. З цього приводу, зацікавленість серед українських дослідників була викликана тим, що протягом останніх століть українське право формувалося переважно під впливом континентальних правових доктрин. Відповідно, поступово українська правова система набувала усіх основних ознак романо-германського права [1, с. 76]. Саме тому, у світі складається практика делегування, що вимагає наукового аналізу її природи і вироблення відповідних рекомендацій для правозастосування.

Стан опрацювання. Проблема практичних аспектів застосування урядом делегованого законодавства в більшості країн Європейського Союзу загалом та у Франції зокрема, на сьогодні не є комплексно дослідженою. Крім того, практика делегованого законодавства Франції вже впродовж тривалого часу є предметом дослідження як відомих філософів, так і зарубіжних вчених. Однак слід зазначити, що у вітчизняній юридичній науці вказаний досвід, незважаючи на певний епізодичний науковий інтерес до нього, ще не був предметом комплексного дослідження, хоча окремі його аспекти привертали увагу таких науковців, як: М.П. Бондаревич, Ю.М. Грошовий, М. Іщенко, Г.П. Пономарьова, С.В. Сорока, М.В. Цвік, С.В. Шевчук.

Метою статті полягає в дослідженні та аналізі історії виникнення та практики становлення, розвитку й функціонування делегованого законодавства у Франції.

Виклад основного матеріалу. В умовах інтенсивних демократичних, соціальних, державно-правових перетворень, що відбуваються зараз у більшості країн світу, суттєво змінюється роль держави, її функцій і відповідні їй владні повноваження. У процесі демократизації всіх сторін суспільного життя стає закономірною тенденція зміни характеру державно-правового регулювання, перш за все збільшення кількості законів.

Динаміка соціальних процесів у сучасному світі вимагає мобільності державного управління. Ця тенденція окреслилася в XIX столітті, коли більшість європейських країн вже набули своє формальне право й певний спосіб нормотворчості. Спочатку вона виявлялася так: законодавчий орган своїми актами визначав правове поле того чи іншого питання, а виконавчий орган власними актами безпосередньо доводив його до реалізації. Механізмом такої практики слугував процес делегування повноважень. Сьогодні ця практика є доволі поширеною в державному управлінні багатьох країн світу, свідченням чого є сформований інститут делегованого законодавства, що дозволяє швидко, ефективно та фахово реагувати на потреби регуляції як сфери державного управління, так і окремих прав громадян [2, с. 16].

Необхідність делегування законодавчих повноважень пов'язана в першу чергу з тим, що законодавча процедура в більшості сучасних держав є складним і тривалим процесом. Інколи створюється ситуація, коли парламент не встигає оперативно реагувати на зміни, що відбулися в суспільстві, шляхом прийняття відповідних нормативних правових актів. Дані обставини зумовили необхідність делегування законодавчих повноважень парламентом іншим державним органам, результатом якого є видання актів на підставі делегованих законодавчих повноважень. Дані акти мають силу закону, тому

з метою розмежування повноважень між вищими державними органами щодо прийняття законодавчих актів, для запобігання виникненню протиріч у законодавстві в більшості зарубіжних країн здійснюється контроль над процесом видання актів на підставі делегованих законодавчих повноважень.

Делеговане законодавство як самостійний інститут складається і оформлюється на рубежі XIX і XX століть. Потужним поштовхом у розвитку інституту делегованого законодавства стала Перша світова війна. Багато країн охопили економічні кризи. Надзвичайні обставини вимагали швидкого ухвалення рішень. Для виходу з кризових ситуацій виконавчій владі надавалися величезні повноваження у сфері управління країною, у тому числі й такі, що входили у сферу діяльності законодавчого органу [3, с. 55].

Інститут делегованого законодавства широко застосовується у зарубіжних країнах. Кількість актів делегованого законодавства за останні десятиліття значно зросла. Поряд із законами, акти делегованого законодавства регулюють відносини, що входять до сфери законодавчої влади. Активне використання інституту делегової правотворчості пояснюється раціоналізацією парламентської роботи.

Так, право парламенту делегувати законодавчі повноваження главі держави та органам виконавчої влади передбачено конституціями у рамках спеціальних парламентських процедур. Таким чином, делегування законодавчих повноважень є тимчасовим розширенням нормотворчих повноважень виконавчої влади, яке здійснюється на підставі та відповідно до конституційних приписів. Проте, існує думка, що розширення таких повноважень може надаватися безстроково. Коли строк не визначений, то орган, який делегував свої повноваження, може в будь-який момент забрати свої повноваження назад.

Саме завдяки структурі суспільних відносин, що постійно ускладнюється, появі нових сфер правового регулювання, що вимагають спеціальних, а часом і вузькоспеціальних знань, делеговане законодавство отримало потужний імпульс до розвитку. Якщо розглядати історію становлення делегованого законодавства, то можна відзначити його перше застосування ще XVI столітті.

Питання про походження делегованого законодавства досі залишається одним із обговорюваних у сфері теорії права. Одні вважають, що інститут делегованого законодавства пов'язаний з англійським правом. Інші ж пов'язують походження делегованого законодавства з французьким правом, бо саме у Франції воно найбільш структуровано і деталізовано як процес.

Вважається, що у Франції практика делегованого законодавства зародилась в міжвоєнний час. Вперше це законодавство виникло ще у 1814 р., коли парламент Франції делегував свої повноваження уряду для встановлення митних тарифів. Ця делегація на той час мала скоріше технічний характер. Що ж стосується 30-х років XX ст., то практика делегованого законодавства почала систематично застосовуватися та з кожним роком ставала все популярнішою.

З часу вторгнення німецьких військ у 1940 р. до Франції і захоплення Парижа настав новий етап конституційного та парламентського розвитку. Франція була поділена на дві частини – окуповану німецькими військами та підвладну так званому режиму Віші, названого на честь містечка в центральній частині країни, в якому з липня 1940 по серпень 1944 р. перебував французький колабораціоністський уряд на чолі з маршалом А.Ф. Петеном. А 10 липня 1940 р. Національні збори більшістю на надзвичайній сесії у Віші делегувало Петену всю повноту влади, включаючи засновницьку з правом промульгувати один або кілька актів, що входять до конституції.

Згодом в 50-60-х рр., минулого століття механізм делегованого законодавства Франції було значно вдосконалено. Це відбувалося у часи Ш. де Голля та загального підсилення ролі виконавчої влади, з метою більш ефективного і оперативного здійснення законотворчого процесу [4, с. 99].

У Франції існує два основні способи делегування законодавчих повноважень глави держави та органів виконавчої влади: пряме та непряме делегування. Пряме делегування передбачає видання найвищим органом законодавчої влади спеціального закону, який санкціонує делегування законодавчих повноважень певному органу державної влади. Непряме делегування допускає прийняття актів законодавчого характеру главою держави або органом виконавчої влади під свою відповідальність без закону, що делегує, у випадках особливої необхідності та терміновості з наступним обов'язковим затвердженням парламентом.

У Франції виділяють такі стадії делегування законодавчих повноважень: 1) ініціатива делегування; 2) прийняття акту про делегування повноважень; 3) видання акту в порядку делегування законодавчих повноважень; 4) затвердження акту, виданого в порядку делегування законодавчих повноважень, парламентом [5, с. 135].

Відповідно до ч. 1 ст. 38 Конституції Франції уряд може для виконання своєї програми просити парламент дозволити здійснювати протягом обмеженого терміну заходи, які зазвичай відносяться до

галузі законодавства через прийняття актів про делегування повноважень, що називаються ордонансами. У законі про передачу повноважень парламент визначає тимчасові рамки та сфери здійснення делегації, а також строки, протягом яких відповідні акти мають бути подані до законодавчого органу для затвердження. У разі схвалення відповідного закону парламент не може відкликати передані повноваження протягом усього терміну делегації. Як необхідне обґрунтування для звернення до ст. 38 Конституції уряд має право послатися на непередбачені обставини та ситуації, що вимагають вживання термінових заходів, зокрема, на те, що надмірна завантаженість порядку денного парламенту є перешкодою для реалізації в розумні терміни програми уряду [6].

Також, відповідно до частини 2 статті 38 Конституції Франції її уряд після ухвалення законодавчого акта, але до закінчення прав на здійснення законодавчих повноважень, має внести до парламенту проєкт закону про затвердження свого акта. Зазначена умова не є у Франції єдиною. Парламент, отримавши законопроєкт про затвердження, може залишити його без розгляду, схвалити, а також відмовити у затвердженні. В останньому випадку акт делегованого законодавства втрачає чинність. Проте потрібно уточнити, що у Франції парламент розглядає не сам ухвалений урядом акт, а лише закон про затвердження цього акта. При цьому відповідно до конституційної поправки, внесеної у 2008 р., до ч. 2, ст. 38 Конституції Франції ордонанси затверджуються лише явно вираженим чином [6].

Наступним етапом розробки ордонансів є їх прийняття у Раді Міністрів після того, як Державна рада дасть свій висновок, який носить консультативний характер. Ордонанси Ради міністрів Франції, прийняті з делегованих питань, набувають чинності закону, і змінити надалі їх можливо буде лише за допомогою закону. По закінченню строку, на який передано повноваження, Уряд втрачає право видавати ордонанси з делегованого питання.

Так, відповідно до ч. 1, ст. 13 Конституції Франції ордонанси, розглянуті у Раді Міністрів, підписуються Президентом. Проте у практиці V Республіки Франції де активними суб'єктами делегованого законодавства є президент, прем'єр-міністр і міністри, які видають ордонанси, були такі ситуації, коли Президент відмовлявся підписувати ордонанси, подані йому прем'єр-міністром. Здебільшого, це відбувалося в періоди співіснування президента і уряду, що належать до різних політичних сил. З цієї ситуації серед науковців існують різні позиції щодо визнання правомірності таких дій президента. Так дні автори вважають, що президент Франції має право відмовитися підписати акт делегованого законодавства у разі, якщо ордонанс зачіпає повноваження глави держави, передбачені ст. 5 та 64 Конституції Франції. Тоді як інші науковці звертають увагу на те, що згідно ст. 9 Конституції Франції, процедура прийняття ордонансів передбачає взаємини між парламентом і урядом і що Президент Республіки має будь-які повноваженнями щодо ордонансів лише як особа, яка головує у Раді Міністрів [3, с. 57-58].

Також важливим є той факт, що відразу після прийняття Конституції V Республіки в 1958 р. у Франції була сформована Конституційна рада яка стала центральними органами конституційного контролю у Франції. Основна функція Конституційної ради це розгляд відповідності законодавчих та інших нормативних актів Конституції країни, а також контроль за відповідністю міжнародних договорів Основному закону. Крім того, на Конституційну раду покладенні обов'язки з вирішення спорів про розподіл компетенції між законодавчою і виконавчою владою. Конституційна рада виносить рішення на основі ст. 41 Конституції Франції, якщо під час обговорення законопроєкту в одній з палат парламенту з'ясується, що будь-яка поправка не входить до сфери законодавства або суперечить повноваженням, представленим відповідно до ст. 38, тобто в порядку делегованого законодавства і з цього приводу виникли розбіжності між урядом і головою відповідної палати [7, с. 22].

Особливістю діяльності Конституційної ради є те, що деяких своїх рішеннях вона може знаходити стійкі правові позиції, тобто «нормативно-інтерпретаційні встановлення». Прикладом можуть служити рішення, в яких визначається її власна компетенція, а саме рішення де Конституційна рада відмовилася перевіряти закони, прийняті на референдумі, які є безпосереднім вираженням волі народу.

У конституції Франції передбачаються ситуації, коли парламент вторгається в рамки делегованих урядом законодавчих повноважень. Так, у ч. 1 ст. 41 конституції Франції закріплено наступне: «Якщо під час законодавчої процедури виявляється, що будь-яка пропозиція чи поправка... суперечить делегованим повноваженням, то Уряд може заявити про його неприйнятність» [6]. Таким чином, якщо парламент захоче головувати в сфері, переданій уряду, то він повинен це здійснювати з позиції повноважень уряду.

Застосування урядом Франції ордонансів передбачено також згідно зі ст. 47 та 47-1 її Конституції, де згідно останньої, у випадках якщо парламент не прийняв рішення стосовно поданого урядом

проекту закону про бюджет протягом 70 днів або проекту закону про фінансування соціального забезпечення протягом 50 днів, положення цих проектів можуть бути введені в силу шляхом видання ордонансів [6].

Французька модель делегування законодавчих повноважень передбачає здійснення контролю над процесом видання урядом ордонансів. По-перше, для цього потрібен висновок Державної ради. Тобто, у Франції всі ордонанси, що мають силу закону, перед набранням чинності підлягають обов'язковій перевірці Державною Радою, яка у свою чергу дає свої висновки. По-друге, необхідне своєчасне внесення до парламенту законопроекту про затвердження ухваленого ордонансу. Тобто, акти делегованого законодавства втрачають чинність, якщо законопроект про їхнє затвердження не буде внесений до парламенту до закінчення встановленого строку [8, с. 785].

У Франції основне навантаження із здійснення такого контролю покладається на парламент, як на орган, який безпосередньо ініціює процес делегування й визначає його умови. Інструментом парламентського контролю є, насамперед, обов'язковість парламентського схвалення для актів делегованого законодавства. Проте деякі дослідники вважають, що контроль за делегованим законодавством у Франції відбувається в межах контролю діяльності органів місцевого самоврядування з дотриманням певних принципів. Такі принципи реалізуються в якості адміністративного, фахового, правового нагледу за діяльністю громад із боку держави [9, с. 133].

Також заслуговує на увагу практика делегування державних повноважень у Франції на регіональному і місцевому рівнях. Так аналіз чинного конституційного законодавства Франції свідчить про застосування цієї крайньої такої концепції передачі державних компетенцій на локальний рівень, яка включає право органів територіальних громад приймати остаточні рішення і самостійно розпоряджатися фінансами. Такий підхід максимально втілює справжній зміст принципу субсидіарності, закладений в Європейській хартії місцевого самоврядування [10]. Тому у ст. 72-2 Конституції Франції закріплено делегування (трансферт) компетенцій між Державою і територіальними громадами, яке супроводжується наданням коштів, еквівалентних тим, які необхідні для здійснення цієї компетенції. У разі розширення переданої компетенції збільшуються й обсяг фінансових ресурсів [6].

Вищевказані конституційні положення про делегування компетенцій між державою і територіальними громадами відображено в Законі «Про розподіл компетенцій між комунами, департаментами, регіонами і Державою». Крім того, підтвердженням децентралізації виступає положення Закону про заборону трансферту лише частини функцій держави до департаментів і регіонів [11].

Аналізуючи французькі дослідження результатів делегування державних повноважень територіальним громадам у Франції явним став їх позитивний результат. Адже, по-перше, означена державна політика дала змогу реорганізувати та оптимізувати систему органів управління в територіальних громадах. Зокрема, власні відомства Франції були скорочені, а замість них на рівні департаментів і регіонів з'явилися децентралізовані офіси, які забезпечують співробітництво в соціально-економічному секторі, що раніше належав державі [12]. По-друге, делегування державних компетенцій сприяв розвитку демократії на місцях, встановленню децентралізованої системи фінансування та зміцнив співпрацю між громадами [13]. По-третє, надання державних повноважень відповідним громадам у таких сферах, як міське, житлове і регіональне планування, соціальне забезпечення, транспорт тощо супроводжується державними грантами. По-четверте, делегування державних компетенцій збільшило відповідальність мерів муніципалітетів, які часто неефективно витрачали комунальні фінанси [14].

У свою чергу неможливо не відзначити позицію провідних українських науковців та вчених стосовно необхідності здійснення делегування законодавчих повноважень. Так деякі вчені, серед яких: А. Шебанов, П. Полежай, В. Горшеньов, В. Нерсисянц, В. Карташов, Л. Лазарь, В. Кампо, позитивно оцінюють практику делегування законодавчих повноважень, вважаючи її необхідною, що зумовлена потребами державного керівництва, гнучкістю і швидкістю вирішення питань. Тоді як: Ю. Грошевий, В. Тацій, Л. Кривенко, М. Цвік, В. Колодій, В. Копейчиков виступають за категоричну заборону делегування законодавчих повноважень, основуючись на принципі розподілу державної влади [15, с. 33; 16, с. 120].

Негативне відношення до ідеї делегованого законодавства також корінням йде в теорію Ж.Ж. Руссо та прихильників школи природного права, які бачили у конституції та законі вираз загальної волі. Влада парламенту видавати закони височіє над нормотворчою владою уряду, і останній немає права присвоювати собі законодавчі повноваження парламенту [17, с. 160].

Однак існує і третя точка зору, що є свого роду проміжною між повним запереченням та беззаперечним визнанням підходу до процесу делегування законодавчих повноважень. Не заперечуючи важ-

ливості процесу делегування як такого, прихильники цього підходу вважають водночас необхідним для нейтралізації негативного його впливу на «розподіл влади» тримати згаданий процес під судовим чи іншим дієвим контролем.

Що стосується нашої думки у цій ситуації, то делеговане законодавство навряд можна вважати порушенням принципу поділу влади, оскільки законодавча діяльність уряду у певних сферах санкціонується вищим законодавчим органом і здійснюється під жорстким парламентським і судовим контролем, відповідаючи тим самим загальному духу зазначеного принципу.

Загалом, підводячи підсумок дослідження практики делегованого законодавства у Франції можна коротко навести його основні ознаки: 1) акти делегованого законодавства видаються за умови, що це право передбачено лише на рівні конституції; 2) акти делегованого законодавства приймаються виключно президентом або урядом; 3) вони приймаються, за загальним правилом, на підставі спеціального закону, який має містити вказівку на період дії делегованих повноважень, а також предмет регулювання; 4) на конституційному рівні встановлюється заборона на делегування законодавчих повноважень щодо певного колу питань, у тому числі з питань; 5) допускається введення додаткової стадії затвердження парламентом делегованих законодавчих актів з можливістю їх повного скасування.

І наприкінці нашого дослідження хотілося б визначити, наскільки ефективним є застосування інституту делегованого законодавства у Франції. Даний інститут займає важливе місце в законодавчому процесі Франції. Так, наприклад за період 1960-1990 років було ухвалено 25 законів, що делегували повноваження урядові, на підставі яких видано 158 ордонансів. Кількість їх зросла у 1990-2006 роках – відповідно 53 закони і 293 ордонанси. Збільшення кількості прийнятих ордонансів було спричинене реформою децентралізації та новим конституційним статусом заморських територій. Завдяки впровадженню інституту делегованого законодавства Франції вдалося швидко впровадити нову кодифікацію законів, спростити занадто ускладнену правову систему та імплементувати директиви Європейського Співтовариства у свою правову систему [18, с. 856].

Висновки. Упровадження делегованого законодавства у Франції зумовлене необхідністю швидкої й ефективної компетентної регуляції її чинного законодавства та його конкретизації. Надзвичайні події відігравали роль ситуативних причин упровадження цієї правової практики, а її засадничою причиною ставало підвищення інтенсивності правотворчої діяльності у Франції, що дозволило її законодавчій владі сконцентрувати свою увагу на важливих питаннях політичної, правової та економічної сфер.

Список використаних джерел:

1. Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку: монографія / редкол.: О.В. Петришин (голова редкол.), В.А. Журавель (заст. голови редкол.), Н.С. Кузнєцова (заст. голови редкол.) [та ін.]; Над. акад прав, наук України. Харків: Право, 2021. 680 с.
2. Пономарьова Г.П., Бондаревич М.П. Історія становлення й розвитку делегованого законодавства: досвід Великої Британії, Франції, США. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 16–20.
3. Сорока С.В. Делеговане законодавство як форма участі уряду в законодавчому процесі у країнах Європейського Союзу. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені П. Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Державне управління*. 2012. Т. 181, Вип. 169. С. 54–62.
4. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В.С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.
5. Сорока С.В. Механізми взаємодії уряду і парламенту в процесі державного управління: досвід країн Є. С. та українська практика: монографія. Миколаїв: Видавництво ЧДУ імені П. Могили, 2012. 421 с.
6. Constitution de la République française: constitution du 4 octobre 1958 (Version mise à jour en janvier 2015). URL: https://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp#titre_12 (дата звернення: 05.05.2023).
7. Система державного управління Республіки Франція: досвід для України / авт.-уклад. Л.А. Пустовойт; за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка. – К.: НАДУ, 2010. – 56 с.
8. Favoreau L. Droit constitutionnel / L. Favoreau, P. Gaïa, R. Ghevontain. – Paris: Dalloz, 2007. 988 с.

9. Іщенко М. Компаративний аналіз моделей, принципів і форм організації систем місцевого самоврядування в європейських країнах *Держава та регіони. Сер.: Державне управління*, 2013. Вип. 1. С. 131–135.
10. Європейська хартія місцевого самоврядування, м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text. (дата звернення: 05.05.2023).
11. À la répartition de compétences entre les communes, les départements, les régions et l'Etat *loi Defferre*: Loi du 7 janvier 1983 relative n° 83-8 (version consolidée au 08 septembre 2017). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000320197/>. (дата звернення: 05.05.2023).
12. Local authority Competence in Europe. Study of the European Committee on Local and Regional Democracy. Prepared with the collaboration of Gerard Marcou, Prof. at Paris I Pantheon-Sorbonne University, Head of the Grale. *European Practice Reports. Council of Europe*. 08 september 2007. URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=2041471&Site=&direct=true> (дата звернення: 05.05.2023).
13. Les grandes étapes de la décentralisation en France / Line Arsenault. Ministère des Affaires municipales et des Régions. le 21 février 2005. URL: http://www.mamrot.gouv.qc.ca/pub/observatoire_municipal/veille/decentralisation_france.pdf. (дата звернення: 05.05.2023).
14. Actes I et II de la décentralisation: évolution des compétences des collectivités territoriales, la situation en 2008. La France: des territoires en mutation. 2009. URL: <http://geoconfluences.ens-lyon.fr/doc/territ/FranceMut/FranceMutDoc3.htm>. (дата звернення: 05.05.2023).
15. Грошовий Ю.М. Актуальні проблеми законодавчого процесу в Україні. *Концепція розвитку законодавства України: матеріали наук. практ. конф. травень 1996 р. К.: Ін-т законодавства ВРУ*, 1996. С. 33–35.
16. Цвік М.В. Про делегування законодавчих повноважень. *Правова система України: теорія і практика*. К., 1993. С. 120–122.
17. West A., Desdevises Y., Fenet A. The French legal System. *Oxford University Press*, 2005. P. 359.
18. Monnier S., La répartition des compétences et la hiérarchie des normes nationales à l'épreuve de l'application du droit communautaire. *Revue française de droit constitutionnel*. 2006. № 4. URL: <http://www.puf.com> (дата звернення: 05.05.2023).